

amennyire ennek a négy alapigénynek megvalósításához közelebb vezet. A politikai és szociális törvények tehát önmagukban véve sem nem jók, sem nem rosszak, hanem csak a szerint, hogy mit eredményeznek az egyénekre nézve. Egyébként egyszerűen csak a szociális technika eszközei. Minden politikai filozófia valójában tiszta utilizmus, amelynek alapja az emberi egyének természeti jogai és igényei.

A társadalom gyakorlati problémáinál, amelyek a kormányzásra, a gazdasági és nemzetközi intézményekre és intézkedésekre vonatkoznak, mindig azt a kérdést kell felvetnünk: mely aktuális intézmény kedvező az egyéni jogok fejlesztésére az adott körülmények között. Egész életünknek az erkölcsi törvény alapjára kell helyezkednie, ha azt akarjuk, hogy a fenyegető pusztulást elkerüljük.

Cobban könyve egyszerű és világos előadásban bámulatos ügyességgel fejti számlaira a bonyolult problémákat és minden spekulatív fellengzéstől menten a való élet és a történelem szempontjai és horizontja alatt világítja meg az aktuális tényeket. Hasznos, gondolatkeltő, hígadt könyv; stílusának nemes egyszerűsége élvezetet szerez.

Bartók György.

ROBERTS, MICHAEL: *The Recovery of the West*. London, 1941. Faber and Faber. 315 l.

Roberts poéta és kritikus. Ez a könyve azt is bizonyítja, hogy a szellemi életnek éles és filozófusszemű vizsgálója. Nem tagadja, hogy a nyugati civilizáció súlyos válságon megy keresztül, s a Nyugat hanyatlásának szimptomáit vizsgálva, nem találja azokat olyan végzeteseknek, amint azt a pesszimista elmék vélik és hirdetik. A német nemzeti szocializmusnak és az olasz fasizmusnak éppen az volt halálthozó tévedése, hogy azt hitte: a demokrácia és az emberi civilizáció már annyira sír felé rohan, hogy neki csak meg kell ráznia a fát és a gyümölcs ölébe hull. Már a háború második esztendeje megmutatta, hogy ebben a hiedelemben alaposan csalódtak.

Roberts, mint igazi költő, először a valóság felé fordul s azt mutatja meg, hogy a születések csökkenésének statisztikája még nem elegendő alap arra, hogy a népesség jövő növekedéséről határozott véleményt mondhassunk. Majd a morális és intellektuális hanyatlás jeleinek megbeszélésére tér, sehol sem titkolva semmit, ami aggasztó, de mindig reámutatva arra is, hogy a kedvezőtlen jelek mellett ott láthatók a biztató jövőnek ígéretei. Így pl. élesen mutat reá Roberts arra, hogy Angliában az első háborút követő évtizedekben a vallást és művészetet csak frivol szórakozásnak tekintették és nem a vitálatás és szellemi egészség szükséges megőrző tényezőinek. Ennek a ténynek okát a mindent előntő kommercializmusban és a demokratikus elv félremagyarázásában találja. Mindinkább gyökeret vert az a meggyőződés, hogy a természettudományok nem képesek feleletet adni a filozófia örök kérdéseire s lassanként a természettudósok is ott hagynak a saját területüket, politikai és szociális tárgyak fejtegetésére adták fejüket, éppen úgy, mint a filozófusok és költők. Zenészek és festők, szobrászok és regényírók lelkét egyformán megszállotta a gépkorszak, a hanyatlás, a megzavarodott erkölcsiség problémáival való foglalkozás és elveszítették bizalmukat az emberi természetben és haladásban.

Mi ezekben az elemzésekbe tüzetesen elmerülni nem akarunk; helyünk sincs reá. Elég annyit mondanunk, hogy Roberts, amikor a kétségtelen hanyatlás szövevényes okaira részletesen és mindig erős kritikával reámutat, a főokot mégis a bizalom és a hivatás érzésének elvesztésében találja. Visszautasítja Spengler „fatalizmusát“ és azt vallja, hogy szociális nyomorúságunk okai felderíthetők, a tudomány ellenőrzése alá vehetők és semmi szükség arra, hogy az emberiséget tétlenségbe hipnotizáljuk.

Nincs igazuk azoknak sem, akik azt hirdetik, hogy a politikai demokráciának meg vannak számlálva napjai. Azok a hibák, amelyekkel politikai életünk telve, nem a demokráciának lényegéből, hanem a félremagyarázott demokráciából — Roberts pluto-demokráciának nevezi — származnak. Ha valami megbukott, úgy nem a demokrácia az, hanem a mi politikai fogalmazásunk. Mi politikai akciók által akartunk olyan eredményeket produkálni, amelyek csak morális és fizikai erők érvényesítésével érhetőek el. Csak törvénykezés útján semmiféle politikai „Arany Korszak“ meg nem valósítható, mert egy nép jóléte szellemétől, szorgalmától és tisztességétől függ, nem csupán kormányformájától. Az erkölcsiség terén sincs sok dicsekedni valónk. Szó, ami szó: a keresztény felfogás és érület háttérbe szorult a természettudományok materialisztikus kitekintése mellett s eljutottunk oda — úgy mond Roberts —, hogy egy átlagos egyetemi grádussal rendelkező egyén sokkal többet tud a természettudomány-

ból, mint a keresztény filozófiából, sőt azt sem tudja, hogy van intelligens keresztény filozófia. A vallás tanait elveti, mert gyerekes vallási ismereteit összehasonlítja azokkal az ismeretekkel, amelyeket felnőtt-érett korában nyert a természettudományok köréből; az anyjától tanult szimpla ismereteket ellentétbe hozza azokkal az ismeretekkel, amelyeket a mechanika vagy pszichoanalízis tudós magyarázataiból sajátított el s szilárdul meg van győződve, hogy ő már most „önálló gondolkozó”. Hasonló képet mutat a nevelés és moralitás kialakulása is. Korunk totalitarizmusa szembeszegül az igazság és igazságosság egyetemessége tanával, a logikával, a hagyományos bölcseséggel, a szilárd ismerettel, mert nélkülöz minden erkölcsi és esztétikai intuíciót. Mindeme nagy ellenkezések oka pedig az, hogy merőben elveszítettük a „minőség” és az „érték” iránt való érzékünket. Mi mindent kvantitatív mértékekre akarunk visszavezetni, ezért áll természetes ellenkezésben a kapitalizmus és a kereszténység erkölcsstana: amaz relatív értékek szolgálatában áll, emez egy abszolút érték uralmát követeli.

Korunk intellektuális háttere sem megnyugtató. E téren Roberts az egyetemeket teszi felelőssé, mert — legalább is részben — ők az okai, hogy nincsenek Angliának megfelelő intellektuális vezetői s ezért közvetve az egyetemek felelősek az elterjedt babonáért és hamis vallásokért. De a pusztá racionalizmus itt nem segít. Mert az embernek célérzékkel kell bírnia, amely azután reá nézve a bizalomnak örök forrása és állandó ösztönző a magasabb életformák felé. A célérzékkel természetesen függ össze és minden racionalitás felett áll az értékek iránt való érzék, amely nemcsak a világ és élet megbecsülésére tesz minket képesekké, hanem a felelősség terhét is reánk rakja. Mert az egyéni élet értéke nem önmagában van, hanem magasabb és közös ideálokban. Az új iskoláknak a régiekkel szemben éppen az a mélyesleges hibájuk, hogy képtelenek felelősségre nevelni. A felelősség u. i. mindig egyéni és személyes s ahol ez a személyes felelősség kivész, ott a közösségek élete a lejtőn lefelé rohan. Ezért minden politikai konstrukciónak is alapépteménye a személyes moralitás és felelősség. Az erkölcsiség magva az erkölcsi érzék, amely arra tesz minket képessé, hogy felismerjük a rosszat, hogy az rossz és a jót, hogy az jó. Figyelemreméltó, hogy Roberts szerint a rossz szükségszerű, mert az emberi természetből fakad, de az ember éppen ezekért a rosszakért felelős. A kérdés komplikált, a modern lelkiség s általában az ember lényegének megértése szempontjából nagy fontossággal bír, de részletes fejtegetése messze vezetne. A probléma alapszárait Roberts világos és egyszerű szavakkal fejt ki.

Igy érkezik el Roberts a nyugati szellemiség elemzése során a vallás szükségességének tényéhez. Bármiként vélekedjünk a kereszténységről — mondja —, azt mindenkinek meg kell engednie, hogy a nyugati moralitás főforrása a biblia. Maga a természetes ész kényszerít ennek elismerésére. A kereszténység transzcendentális ereje már önmagában véve arról tesz bizonyosságot, hogy van más evidencia és bizonyosság is, mint amelyet a fizikai laboratóriumok tudnak elénk tárni. E transzcendens erőben való hit megfogható volt a főoka a nyugati kultúra hanyatlásának. E hit megerősödése nélkül nem várható a civilizáció hanyatlásának megszűnése sem.

Bartók György.

MUMFORD, LEWIS: *The Condition of Man*. London, 1944. Secker & Warburg. X. 467 l.

A nyugati országokban, de főként az angolszász államokban, mind sűrűbben látunk napvilágot az olyan filozófikus művek, amelyek az ember lényegének, feladatának, rendeltetésének, fejlődése lehető útjának vizsgálatát tűzik ki céljukul. Ezek közé tartozik Mumford munkája is, amely a kereszténység felleptétől kezdve követi nyomon az európai ember személyiségének kifejlését és az adatok bőségével, a szempontok világos fogalmazásával s nyomon követésével, a problémák összefüggésének, mélységeinek feltárásával rajzolja meg ennek a fejlődésnek szövevényes útjait. Alaptétele, hogy az ember nem csupán egy merőben fizikai világba született bele, sőt inkább emberi értékek, emberi célok, eszközök és emberi vágyak világába, amiből következik, hogy minden ismerete és hite, amely a fizikai világra vonatkozik, a saját személyes és szociális fejlődésének eredménye. Fejlődésének ösvénye az érzéklettől a jelentéshez, a külsőleg feltételezettől a belsőleg feltételezethez, a nyájszerű kohéziótól a racionális együttműködéshez, az automatizmustól a szabadsághoz vezet. Külső és belső világ között állandó kölcsönhatás létesül és áll fenn: amit a természetből megisme-